

Veranderingen in de broedvogelstand van de Utrechtse heuvelrug in een halve eeuw

Door Dr. Ir. D. Tollenaar

De grote veranderingen in het landschap gedurende deze eeuw moeten de vogelstand sterk beïnvloeden. Als door demping van plassen, aanleg van industrieterrainen en woningbouw een biotoop vernietigd wordt, betekent dit een uitroeiing. Maar welke wijzigingen vinden er plaats in verloop van een halve eeuw, wanneer dergelijke rigoureuze ingrepen achterwege blijven? Zulk een periode kan een „trend” geven en ze is lang genoeg om tijdelijke vestigingen en jaarlijkse schommelingen te elimineren.

Het is niet zo eenvoudig exacte vergelijkende gegevens hierover te verkrijgen en daarom is de vergelijking, die ik in staat ben te maken over de vogelstand in een bos- en heidegebied in de omgeving van Bilthoven wel interessant. Tussen 1914 en 1924 kende ik de vogelstand van terreinen, die nu grotendeels eigendom zijn van „Het Utrechts Landschap” door geregelde waarnemingen heel goed. Bovendien had ik tussen 1917 en 1924 met financiële steun van de „Vereniging tot Bescherming van Vogels” ongeveer 150 nestkastjes op het landgoed „Noord Houtringe” opgehangen, die ik in de broedtijd wekelijks controleerde. Doordat de broedresultaten in de jaarboekjes van die vereniging werden afgedrukt, beschik ik over exacte cijfers. Sinds 1960 observeer ik in deze gebieden weer regelmatig de vogels. Daardoor wordt een vergelijking mogelijk.

In die tijdsperiode van een halve eeuw zijn *geheel verdwenen*: draaihals, nachtzwaluw, roodborsttapuit en ijsvogel, bovendien zijn *sterk afgenomen* de vol-1920 was de gekraagde roodstaart een der meest voorkomende vogels: er gende broedvogels: gekraagde roodstaart, nachtegaal en wielewaal. Omstreeks waren ruim 60 broedsels in mijn nestkastjes op een areaal van 150 ha. Een deel hiervan waren vervolgbroedsels, maar anderzijds broedden er ook nog talrijke roodstaartjes buiten mijn nestkastjes. Globaal is een aantal van 50 broedparen in 1920 in dat areaal eerder aan de lage kant. In 1969 waren er niet meer dan 8 tot 10 broedparen op hetzelfde terrein.

Verder is het steenuiltje erg teruggegaan, maar daarentegen is de bosuil toegenomen. Van de stootvogels worden buizerd, torenvalk en sperwer nog vrij geregeld waargenomen.

Geheel nieuw gevestigd hebben zich de volgende broedvogels: goudvink, turkse tortel, zwarte specht, en zwartkop. Behalve de zwarte specht zijn ze talrijk, maar ook de zwarte specht broedt regelmatig in 3 of 4 paren op een areaal van 500 ha en is degelijk gevestigd. Verder zijn *toegenomen*: kauwtje, groenling en spreeuw. Het doordringen als broedvogel van de laatste twee soorten in droge bos- en heidegebieden, hoewel ze vroeger slechts de landbouwstreken bevolkten, is zeer opmerkelijk. In het bos verstoort de spreeuw nu heel wat nesten van holenbroeders; de draaihals, die vroeger hetzelfde deed, is thans als concurrent verdwenen.

Wat alle andere bos- en heidevogels betreft zijn er geen opvallende veranderingen te constateren.

Welke zijn nu de meest opvallende veranderingen, die sinds een halve eeuw in dit milieu hebben plaats gegrepen?

De natte heiden met zonedauw, klokjesgentiaan en rozekransje zijn verdwenen door uitdroging; de sloten zijn droog gevallen of grondig vervuild (verdwijnen ijsvogel). De droge heiden en zandverstuivingen met een enkele vliegden zijn vrij dichtgegroeid, met meer dennen en ook berken (verdwijnen nachtzwaluw?). Het eikenhakhout, dat omstreeks 1910 nog ongeveer een kwart van de oppervlakte uitmaakte in mijn observatie-gebied is verdwenen en omgezet in eikenspaartelgen of door tussenplanting in dennen- of sparrenbos (verdwijnen biotoop voor nachtegaal). Heggen zijn grotendeels opgeruimd. De kale dennenbossen hebben een ondergroei gekregen van Amerikaanse vogelkers en lijsterbes. Herbiciden hebben de begroeiing van wegkanten dikwijls vernietigd. De bevolkingsdruk is sterk toegenomen: de gemeente De Bilt vervijfvoudigde in inwonertal, recreatiedruk nam toe, het lawaai verveelvoudigde door vliegtuigen, bromfietsen, auto's en tractoren.

Wanneer we ons deze enorme veranderingen in het hele milieu goed realiseren, dan is eigenlijk het meest verbazingwekkende, dat de vogelstand als geheel zich hieraan zo goed heeft weten aan te passen. Tegenover soorten die het veld ruimden, staan evenveel soorten die de wijzigingen blijkbaar hebben weten te benutten.

Het tweede verschijnsel dat hierbij opvalt is, dat het voornamelijk de trekvogels zijn, die hebben geleden en dat het de soorten zijn, die het grootste deel van het jaar aanwezig blijven, die van de veranderingen hebben weten te profiteren. De laatste hebben meer gelegenheid gehad door voortdurend contact met hun broedgebied, zich aan de wijzigingen aan te passen dan de trekvogels, die maar een paar maanden hier komen om er te broeden en die bij aankomst veranderingen vinden, waartegen zij niet ineens zijn opgewassen. Behalve de risico's, die trekvogels lopen tijdens de trek en in hun overwinteringsgebied, komt dus ook nog de grotere moeilijkheid om zich aan te passen aan de wijzigingen in het broedgebied.

• Dr. Ir. D. Tollenaar, Merellaan 8, Bilthoven